

Pojęcia kluczowe: *prawa człowieka, władza rodzicielska, dyskryminacja, homoseksualizm*

Kornelia Grabowska-Biernat

**Prawa rodzicielskie homoseksualnego rodzica.
Glosa do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka
z 16.09.2021 r. w sprawie *X przeciwko Polsce*
(nr skargi 20741/10)**

ABSTRAKT

W sprawie *X przeciwko Polsce* Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej: ETPCz) stwierdził, że doszło do naruszenia art. 14 i 8 Konwencji¹ w stosunku do matki homoseksualnej. Orzeczone w stosunku do niej w wyroku rozwodowym ustalenia dotyczące opieki nad dziećmi zostały w późniejszym czasie zmienione na wniosek męża skarżącej, po uzyskaniu informacji, że związała się ona z kobietą. Sądy krajowe w toczącym się postępowaniu powiełały poglądy męża skarżącej sprowadzające się do kwestii, że wychowanie dziecka przez homoseksualną parę stoi w sprzeczności z jego dobrem i bezpieczeństwem. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że prawa matki zostały naruszone z uwagi na jej orientację seksualną, jednakże Trybunał nie poszedł o krok dalej i nie stwierdził w związku z tym, iż orientacja seksualna rodzica sama w sobie nie wpływa na możliwość wykonywania praw rodzicielskich. Tym samym Trybunał podtrzymał swoje dotychczasowe stanowisko w tego typu sprawach.

I. STAN FAKTYCZNY W SPRAWIE *X PRZECIWKO POLSCE*

Na kanwie wskazanych wyżej norm Konwencji Europejski Trybunał Praw Człowieka rozpatrywał skargę przeciwko Polsce, wniesioną przez kobietę, obywatelkę Polski, matkę czwórki dzieci, która w 2005 r. związała się z kobietą, wobec czego złożyła pozew o rozwód. W czerwcu 2005 r. sąd okręgowy rozwiązał małżeństwo skarżącej przez rozwód bez orzekania o winie i przyznał skarżącej pełne prawa rodzicielskie oraz opiekę nad czwórką dzieci.

¹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. nr 61 poz. 284), dalej: Konwencja.

W październiku 2006 r. mąż skarżącej Y wystąpił do sądu opiekuńczego o zmianę orzeczenia o władzy rodzicielskiej i sposobu jej wykonywania zawartego w wyroku rozwodowym. W trakcie postępowania sąd zwrócił się o wydanie opinii przez Rodzinny Ośrodek Diagnostyczno-Konsultacyjny, gdzie biegli mieli dokonać oceny zdolności rodzicielskich obojga rodziców. W trakcie badania jeden z biegłych bezpośrednio zapytał skarżącą, czy jest homoseksualistką. W październiku 2007 r. sąd rejonowy przyznał ojcu pełne prawa rodzicielskie i ograniczył te przysługujące skarżącej. Sąd uznał m.in., że matka nie była skłonna porzucić nadmiernej intymności z partnerką Z w celu poprawy swoich relacji z dziećmi, mimo iż deklarowała, że łączy ją z dziećmi silna więź emocjonalna. Sąd natomiast w ogóle nie odniósł się do nowego związku, w którym pozostawał Y.

Skarżąca złożyła apelację, która została oddalona. Po uprawomocnieniu się wyroku trójka starszych dzieci przeprowadziła się do ojca, natomiast z X pozostał najmłodszy syn, gdyż skarżąca nie chciała oddać go pod opiekę ojca, tłumacząc to silną więzią z dzieckiem. W konsekwencji sąd rejonowy wydał postanowienie, w którym zdecydował o przymusowym odebraniu dziecka skarżącej i przekazaniu go pod opiekę ojca. X złożyła wniosek o zmianę postanowienia, który również został oddalony. Sąd rejonowy uzasadnił swoją decyzję potrzebami dziecka „wynikającymi z aktualnego etapu rozwojowego dziecka i większą w tym okresie rolę ojca w budowie męskiego wzorca osobowego”².

X ponownie złożyła apelację, w której wskazała m.in., że sąd pierwszej instancji przy wydawaniu swego orzeczenia w ogóle nie wziął pod uwagę homofobicznej postawy jej męża, z której wynikało wpajanie dzieciom niechęci wobec matki. Skarżąca wskazała także, że w trakcie toczących się postępowań czuła się dyskryminowana przez organy wymiaru sprawiedliwości z uwagi na jej orientację seksualną.

Apelacja została oddalona. Sąd okręgowy w uzasadnieniu swego rozstrzygnięcia wskazał, że na kanwie okoliczności faktycznych niniejszej sprawy zauważyć należy, iż oboje rodzice mają prawidłowe postawy rodzicielskie i zbliżone predyspozycje wychowawcze oraz że w najnowszej opinii RODK stwierdzono brak nieprawidłowości w postawach rodzicielskich skarżącej. Mimo to sąd oddalił apelację z uwagi na przekonanie, że rozdzielenie rodzeństwa mogłoby zaburzyć naturalną więź między dziećmi, a ponadto iż dla najmłodszego syna skarżącej istotne dla dalszego rozwoju jest posiadanie wzorca męzczyzny. Tym samym sąd w całości zbagatelizował stanowisko dziecka, które w rozmowach z wychowawcą, kuratorem i pedagogiem wskazało, że chce być na co dzień z mamą. Sąd wyjaśnił też, że starsze dzieci pozostawały niechętne w stosunku do partnerki matki i nie zaakceptowały tego związku.

W konsekwencji zapadnięcia wskazanego wyżej wyroku X złożyła skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, stawiając m.in. zarzut

2 Wyrok ETPCz z 16.09.2021 r. w sprawie nr 20741/10, X v. Polska.

naruszenia przez Polskę art. 14 w związku z art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

II. DYLEMAT PRAWNY

Na kanwie omawianej sprawy należy rozważyć, w jaki sposób Trybunał postrzeżga kwestię dyskryminującego traktowania w odniesieniu do rodziców z uwagi na ich orientację seksualną w kontekście możliwości sprawowania pieczy nad dzieckiem. Po drugie, niezbędne jest zbadanie, czy doszło do różnic w traktowaniu skarżącej w trakcie postępowania przed polskimi sądami. W celu wyjaśnienia powołanych wyżej zagadnień należy dokonać analizy stanu faktycznego sprawy przy uwzględnieniu kryterium proporcjonalności środków podejmowanych w trakcie postępowania.

III. STANOWISKO EUROPEJSKIEGO TRYBUNAŁU PRAW CZŁOWIEKA

W niniejszej sprawie Trybunał potwierdził, że stan faktyczny sprawy mieści się w zakresie art. 8 Konwencji. Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazał, że sądy krajowe przy wydawaniu swoich decyzji oparły się przede wszystkim na opiniach powołanych w sprawie biegłych, którzy wprost podali, że „skarżąca mogłaby zatrzymać swoje dzieci, gdyby zdecydowanie poprawiła swoją postawę i wykluczyła swoją przyjaźniółkę z życia rodzinnego”³. Idąc o krok dalej w swych rozważaniach, Trybunał dochodzi do wniosku, że kwestia orientacji seksualnej skarżącej była obecna na każdym etapie postępowania sądowego i w związku z tym istniała różnica w jej traktowaniu, a z uwagi na tak ugruntowaną linię orzecniczą istnieje przypuszczenie, że dotyczyłoby to także każdego innego homoseksualnego rodzica pragnącego mieć pełnię władzy rodzicielskiej nad dziećmi.

Trybunał przyznał, że linia orzecnicza polskich sądów w tego rodzaju sprawach służy słusznemu celowi, jakim jest niewątpliwie dobro dziecka. Jednakże w omawianej sytuacji należy zbadać, czy dwa główne argumenty, na których opierały się orzeczenia polskich sądów w stosunku do D (najmłodszego syna skarżącej), a mianowicie potrzeba pozostawienia łącznie całego rodzeństwa oraz znaczenie męskiego wzoru dla chłopca, były właściwe i proporcjonalne z uwagi na ochronę dobra dziecka. Trybunał podkreślił, że argumentacja polskich organów sądowniczych była błędna. W szczególności wskazał, że przy wydawaniu poszczególnych rozstrzygnięć sądy krajowe nie oceniły najlepiej pojętego interesu dziecka na podstawie wszystkich istotnych i ważnych aspektów sprawy, takich jak silna więź między matką a synem, fakt, że w raportach biegłych nie stwierdzono niczego niepokojącego dotyczącego dobra dziecka, gdy znajdowało się ono pod opieką matki, oraz tego, że skarżąca była głównym opiekunem

3 *X v. Polska...*, ust. 74.

dziecka przed jego przymusowym odebraniem. Ponadto zaznaczyć należy, że odniesienie do potrzeby męskiego wzorca stanowi jedynie stereotypowy pogląd, który nie został poparty żadnymi analizami lub opiniami, a mimo to twierdzenia te powtarzały się na każdym etapie postępowania. Jeśli chodzi natomiast o samą relację X i jej partnerki, to na żadnym etapie postępowania sądy nie badały tej relacji w odniesieniu do jej wpływu na rozwój, wychowanie czy szeroko pojęty dobrostan dziecka.

W istocie, na kanwie omawianej sprawy Trybunał potwierdza swoje dotychczasowe stanowisko, że kwestie związane z przyznaniem pieczy nad dzieckiem i praw do kontaktów z dzieckiem wchodzą w zakres art. 8 Konwencji, a w konsekwencji zapewnione jest również stosowanie art. 14.

Marek Antoni Nowicki wskazuje, że prawo określone w art. 8 Konwencji „ma przede wszystkim chronić jednostkę przed arbitralną ingerencją władz publicznych”⁴. Stanowisko to wynika z ugruntowanej już linii orzeczniczej Trybunału⁵. Natomiast pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić – zdaniem Trybunału – tylko w razie szczególnie niegodnego zachowania jednego lub obojga rodziców.

Jak słusznie wskazała Katarzyna Warecka, w niniejszej sprawie orientacja seksualna skarżącej oraz jej związek z inną kobietą konsekwentnie stanowiły centrum uwagi w trakcie postępowania przed sądem opiekuńczym i były podnoszone na każdym jego etapie. Stanowiło to podstawę różnicy między traktowaniem skarżącej przed sądami krajowymi a traktowaniem przez sąd każdego innego rodzica, który chce uzyskać pełnię władzy rodzicielskiej nad swoim dzieckiem. Różnica ta wynikała wyłącznie lub w rozstrzygającym stopniu z orientacji seksualnej skarżącej, co sprowadza się do jednoznacznego naruszenia zakazu dyskryminacji ustanowionego w Konwencji⁶.

Pojęcie dyskryminacji jest systematycznie interpretowane w orzecznictwie Trybunału na tle art. 14 Konwencji. Wynika z niego wyraźnie, że dyskryminacja oznacza odmienne traktowanie bez obiektywnego i rozsądnego usprawiedliwienia osób znajdujących się w podobnych sytuacjach⁷.

Zdaniem Trybunału odmienne traktowanie uznaje się za dyskryminujące w rozumieniu art. 14, jeżeli „nie ma obiektywnego i rozsądnego uzasadnienia”, to znaczy jeśli nie służy „uzasadnionemu celowi” lub jeśli nie istnieje „rozsądny stosunek proporcjonalności między podjętymi środkami a celem, który miał zostać zrealizowany”. Co ważne, państwa dysponują pewnym marginesem oceny przy dokonywaniu

4 M.A. Nowicki, *Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (w:) Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, WKP 2021.

5 Np. wyrok ETPCz z 27.10.1994 r. w sprawie nr A. 297-C, § 31, *Kroon i inni v. Holandia*.

6 K. Warecka, *Homoseksualizm matki a prawa rodzicielskie. Omówienie wyroku ETPCz z 16.09.2021 r., 20741/10 (X przeciwko Polsce)*, LEX/el. 2021.

7 M.A. Nowicki, *Komentarz do Konwencji...*, art. 14.

wykładni, czy i w jakim stopniu różnice w skądinąd podobnych sytuacjach uzasadniają odmienne traktowanie⁸.

Kyriaki Patisanta wskazuje, że rolą Trybunału jest dokonanie kontroli orzecznictwa krajowego pod względem zasad proporcjonalności. Mimo że orzecznictwo krajowe służy osiągnięciu określonego celu (w tym wypadku jest to najlepszy interes dziecka), to właśnie kontrola proporcjonalności dokonana z uwzględnieniem specyfiki spraw finalnie determinuje orzeczenie⁹. Podkreślenia wymaga, że zdaniem Trybunału decyzje krajowe powinny opierać się wyłącznie na okolicznościach sprawy, a nie na abstrakcyjnych negatywnych konsekwencjach. W związku z tym niezbędne jest zastosowanie adekwatnych, tj. proporcjonalnych środków względem zamierzonego celu.

Głosowane orzeczenie jest zgodne z dotychczas ugruntowanym orzecznictwem Trybunału. Na kanwie przedmiotowej sprawy Trybunał badał, czy różnica w traktowaniu miała charakter dyskryminujący. Dzieje się tak, jeśli nie ma obiektywnego i rozsądnego uzasadnienia, a dokładniej, jeśli decyzje podjęte przez sądy krajowe nie służą uzasadnionemu celowi lub jeśli nie istnieje rozsądny stosunek proporcjonalności pomiędzy zastosowanymi środkami a zamierzonym celem. W takim wypadku Trybunał stwierdza, że doszło do naruszenia art. 8 w zw. z art. 14, jak miało to miejsce w omawianej sprawie. W konsekwencji Polska została zobowiązana do zapłaty zadośćuczynienia w stosunku do skarżącej w wysokości 10.000 zł.

IV. OMÓWIENIE

Mimo że Trybunał przy rozstrzyganiu głosowanej sprawy kierował się rozumowaniem pierwotnie ustalonym w sprawie *Hoffmann* i wielokrotnie potwierdzanym w wielu swoich wyrokach dotyczących zarzutów o dyskryminacyjne traktowanie rozwiedzionych rodziców, to stracił doskonałą okazję do wyraźnego wskazania, że orientacja seksualna rodziców sama w sobie nie wpływa na ich zdolności rodzicielskie.

Już w sprawie *Vijnity przeciwko Węgrom*¹⁰, w której skarżący zarzucił, że całkowity zakaz jego kontaktów z synem opierał się na jego przekonaniach religijnych, Trybunał powziął poważny krok, mianowicie wskazał wprost, że przekonania religijne rodziców same w sobie nie mogą wpływać na ich zdolność do wychowywania

8 Wyrok ETPCz z 23.06.1993 r. w sprawie nr 12875/87, § 33, *Hoffmann v. Austria*; wyrok ETPCz z 18.07.1994 r. w sprawie nr A 291-B, *Karlheinz Schmidt v. Niemcy*, s. 32–33, § 24 oraz wyrok ETPCz z 3.10.2000 r., w sprawie nr 28369/95, § 37, *Camp i Bourimi v. Holandia*.

9 K. Patisanta, *European Court of Human Rights and right to respect for family life: the role of the best interests of the child in establishing equality between divorced parents*, „The Canadian Journal of Children's Rights” 2017/1, <https://ojs.library.carleton.ca/index.php/cjcr/article/view/93>.

10 Wyrok ETPCz z 12.06.2016 r., w sprawie nr 29617/07, *Vijnity v. Węgry*.

dzieci¹¹. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku dyskryminacji z uwagi na orientację seksualną.

Na kanwie glosowanej sprawy Trybunał miał doskonałą okazję, aby wyraźnie wskazać, że orientacja seksualna rodziców jako taka nie wpływa na ich zdolności rodzicielskie. Stanowiłoby to niejako kontynuację rozważań organów międzynarodowych dotyczących wpływu orientacji seksualnej rodzica na jego zdolności wychowawcze. W memorandum wyjaśniającym rezolucji nr 2239 (2018) wydanej przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy wskazano, że „orientacja seksualna rodzica nie ma wpływu na jego zdolność do wychowania i utrzymania dziecka”¹². Wskazany dokument nawiązywał także do sprawy *Atala Riffo i córki przeciwko Chile*, w której Trybunał Międzypamerykański uznał, że decyzja chilijskich sądów o pozbawieniu homoseksualnej matki pieczy nad jej trójką dzieci była dyskryminująca ze względu na jej orientację seksualną. Trybunał Międzypamerykański podkreślił, że „abstrakcyjne odniesienie do najlepszego interesu dziecka bez konkretnego dowodu na temat zagrożeń lub szkód dla dzieci, jakie mogą wynikać z orientacji seksualnej matki jest niedopuszczalne”¹³.

W tym miejscu należy także ustosunkować się do zdania odrębnego zgłoszonego w niniejszej sprawie przez polskiego sędziego Krzysztofa Wojtyczka, który nie zgodził się z większością wniosków stanowiących podstawę konkluzji wyroku. W pierwszej kolejności sędzia stwierdził, że Trybunał nie przesłuchał ojca dzieci ani nowych partnerów rodziców, a swe rozstrzygnięcie oparł jedynie na relacji X. Po drugie, sędzia wskazał, że Trybunał, dokonując ustaleń stanu faktycznego, pominął niektóre – jego zdaniem istotne – okoliczności sprawy, dotyczące tego, jakoby skarżąca w sposób nieprawidłowy wykonywała swoje obowiązki rodzicielskie. Po trzecie, sędzia odniósł się *stricte* do dyskryminacji, starając się zminimalizować kwestię orientacji seksualnej skarżącej oraz potrzebę zapewnienia dziecku męskiego wzorca.

Odpowiadając na tezy zawarte w zdaniu odrębnym, należy podkreślić, że Trybunał jako organ kontrolny ponownie ocenił ustalenia faktyczne sądów krajowych i stosowanie prawa krajowego. Uwagi sędziego Wojtyczka dotyczące niepełnego przeprowadzenia postępowania dowodowego wydają się być błędne, gdyż sędzia potraktował materiał dowodowy jedynie wybiórczo. Nie odniósł się natomiast w ogóle do kwestii rzekomych niewłaściwych relacji dzieci z partnerką matki. Zachowanie najmłodszego z dzieci, które samo zdecydowało, że chce zamieszkać z matką, wprost wskazuje, że nie doszło z jej strony do żadnych zaniedbań.

Obecnie w wielu krajach, w tym w Polsce, ma miejsce wiele przypadków nierównego traktowania zarówno praktycznych, jak i prawnych w stosunku do osób

11 *Vijnity v. Węgry*, § 37.

12 Memorandum wyjaśniające rezolucji nr 2239 (2018) wydanej przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, § 44, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=25166&lang=en>.

13 Wyrok Międzypamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka z 24.02.2012 r. w sprawie nr 12.502, *Atala Riffo i córki v. Chile*, § 45.

homoseksualnych. Bogate orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka pozwala dojść do wniosku, że Trybunał ugruntował już swoje stanowisko dotyczące możliwości wykonywania władzy rodzicielskiej przez homoseksualnych rodziców, tym samym wskazał, że rodzice nie powinni być dyskryminowani z uwagi na swoją orientację seksualną, a powinni być oceniani jedynie przez pryzmat właściwego wykonywania ciężących na nich obowiązków względem dziecka z uwzględnieniem jego jak najlepszego interesu. W związku z tym zdanie odrębne zgłoszone w niniejszej sprawie stanowi jedynie próbę obrony decyzji i tym samym stanowiska krajowych organów władzy sądowniczej.

Konkludując, należy podkreślić, że glosowany wyrok Trybunału wyraźnie stanowi, iż orientacja seksualna rodzica nie może stanowić przedmiotu rozważania w zakresie możliwości sprawowania władzy rodzicielskiej przed sądem opiekuńczym. Podstawą rozstrzygnięcia sądu mogą być wyłącznie kompetencje wychowawcze rodzica oraz jakość zapewnianych dziecku opieki i wychowania.

Mimo że Trybunał nie uznał wprost, iż orientacja seksualna rodzica sama w sobie nie wpływa na jego zdolności rodzicielskie, to niniejsze orzeczenie wprost wskazuje, że Trybunał kolejny raz staje w obronie praw rodziców homoseksualnych na podstawie ustalenia najlepszego interesu dziecka.

dr Kornelia Grabowska-Biernat

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, adwokat, autorka artykułów naukowych z zakresu prawa karnego, postępowania karnego, prawa karnego egzekucyjnego i praw człowieka.

University of Warmia and Mazury in Olsztyn, advocate, author of scientific articles in the field of criminal law, criminal procedure, criminal enforcement law and human rights.

ORCID: 0000-0001-6890-3183

ABSTRACT

Keywords: human rights, parental authority, discrimination, homosexuality

Parental rights of a homosexual parent. Commentary on judgment of the European Court of Human Rights of 16 September 2021 in *X v. Poland* (application no. 20741/10)

In the case of *X v. Poland*, the European Court of Human Rights (ECtHR) found a violation of Articles 14 and 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in relation to a homosexual mother. The child custody arrangements ordered in her respect in the divorce decree were changed at the request of her husband, after he learnt that the applicant had entered into a relationship with a woman. In the ongoing proceedings, the domestic courts repeated the views of the applicant's husband, which boiled down to the statement that being raised by a homosexual couple was contrary to the child's well-being and safety. The ECtHR found that the mother's rights were violated due to her sexual orientation, but did not go a step further, that is, failed to state that the parent's sexual orientation does not in itself affect the ability to exercise parental rights. Thus, the Court maintained its current position in this type of cases.

Bibliografia załącznikowa

Nowicki Marek Antoni, *Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, (w:) *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, WKP 2021

Patisanta Kyriaki, *European Court of Human Rights and right to respect for family life: the role of the best interests of the child in establishing equality between divorced parents*, „The Canadian Journal of Children's Rights” 2017, <https://ojs.library.carleton.ca/index.php/cjcr/article/view/93>